

PILLANATKÉP, SZERBIA 2010. NOVEMBER

SCHÖPFLIN GYÖRGY

Mozgóképek a háttérben

2011 a változások éve lesz – vélik sokan Szerbiában, és talán abban is megegyeznek a vélemények, hogy 2008 volt a fordulat éve, azóta sokminden megváltozott mind Szerbiában, mind az EU-Szerbia kapcsolatrendszerében. 2009-ben a tagság kérelmezése Tadić részéről egy tiszta cezúrává és irányvonallá vált, az EU melletti elköteleződés attitűdbeli változásokat is eredményezett. 2009 óta törvény született az állami szubvencióról, transzparenciáról, és létrejött a monopólium-ellenes bizottság is. Az optimista vélemények szerint pedig az elfogadott jogszabályok implementációjának hatása lesz a társadalomra is: az identitások megváltozását hozzák, és mindezeknek megsokszorozó hatásuk lehet a jelenlegi intézményrendszerekben. 2011 Szerbia számára az EU melletti elkötelezettségének éve lehet.

Szerbiára vonatkozóan pozitív változások érezhetők az EU legutóbbi döntéseiben. Többek között Füle bővítési és szomszédságpolitikáért felelős biztos 2010. november 23-24-én belgrádi látogatása, valamint a Bizottsági kérdések átadása a szerb kormánynak, továbbá a vízummentes utazás is, mely egész szerb társadalom számára ténylegesen érezhető pozitív fejlemény. Ugyancsak kedvező volt az EU delegáció vezetőjének Vincent Degert-nek a fogadtatása Belgrádban.

Az EU pozitív szerepe azonban korántsem felhőtlen, a szerb lakosság egyre kiábrándultabb a szinte még el sem kezdődött integrációs folyamatból: elvárásaik magasak voltak az EU-csatlakozást illetően, de a folyamatos csalódottság ezt egyre felülírja. Ráadásul az EU percepciója nem túl kedvező Szerbiában, sokan nem értik, és az EU-val való párbeszédet is lassúnak és bonyolultnak tartják. Persze akár kérdésként is felmerülhet, hogy a csatlakozás mint cél, vagy vágy, mennyire vette figyelembe a realitásokat akár Szerbia, akár az EU vonatkozásában.

Szerbia jelölti státuszáról való tárgyalásokban a jelenlegi politikai elit igyekszik kihasználni a megnövekedett optimizmust és már érezhető a politikai kampány, holott a parlamenti választásokra csak 2012-ben kerül sor, 2013-ban lesz elnökválasztás. Legfontosabb tényező ebben a választási ciklusban a pártok kampányfinanszírozása – talán a Telekom mostani privatizálása sem véletlenszerű – , valamint a választási törvény reformja.

A programokban, kampányszolgálatokban újdonságokkal kell a pártoknak előrukkolniuk és a 2012-es választásokhoz a kellő motivációt meg kell szereznie a politikai elitnek, már nem működik a jólbevált EU-integráció hívó szó, hiszen az EU-t illetően a választók, ha nem is tekinthetők kiábrándultnak, varázsszóként már nem fogadják el, és másfelől szinte az összes párt amúgyis elkötelezett az EU integráció mellett.

Kivétel ez alól Vuk Jeremić külügyminiszter, hiszen a Koszovóról szóló Szerb Parlamenti határozat, a kormánypárti DS-en belüli törésvonalat még látványosabbá tette. Jeremić megítélése nem túl népszerű, többen úgy látják, hogy kijelentéseivel sokat ártott Szerbiának, sok hidat felégetett maga mögött és előtt, és ezáltal elszigeteltté vált. A legszembevetőbb változás, hogy Moszkvában sem fogadta őt senki magas politikai szinten legutóbbi látogatásakor. Ugyanakkor politikai ambíciói magasak; nem titok, hogy a következő választásokat követően miniszterelnöki poszt megszerzésében gondolkodik.

Retusált pártok

A szerbiai pártok aránylag új pártok, legjellemzőbb rájuk, hogy átmenetiek, abban az értelemben, hogy ez az átmeneti időszak még Milošević előtt megkezdődött, a folyamat máig nem zárult le; így a pártok érdekei kevésbé artikuláltak. Elemzők szerint a jelenlegi helyzetben a legfontosabb a választási törvény megváltoztatása, hiszen szerintük a parlament aligha demokratikus intézményként működik, szavzógéphez

és törvénygyárhoz hasonlítják legtöbbször. A mandátumok valódi birtoklása szintén kérdéses. A mandátum a képviselőhöz tartozik, de a gyakorlatban mégis a párt dönt. A legfontosabb elérendő cél a demokrácia kritériumai alapján a transzparencia és a bíróságok függetlenségének, hatékonyságának megteremtése.

2000 óta semmilyen reform nem volt a bírói intézményekben, igaz 2009-ben ez változott, de a kiválasztás menete továbbra sem átlátható, a vizsga kétséges. Az emberek összefolynak az intézményekkel, az intézmények tisztelete pedig igencsak alacsonyfokú a társadalomban.

A DS február óta halasztja tisztújító kongresszusát, ahol majd hét új alelnököt választanak, Tadic döntései a hatalmi posztokat illetően árulkodó lesz. Biztos befutó helyen van az egyetlen női jelölt Trivan, Sutanovac – egykori védelmi miniszter, Đilas – Belgrád polgármestere, Pajtić – Vajdaságból, Petrovic – igazságügy miniszter, Jeremić – akit Koštunica is támogat, Dulic – parlamenti szóvivő, Tadic legközelebbi embere.

A kisebbségi kérdés jelenleg nem szerepel a szerb kormány napirendjén. A magán és köztulajdonok visszaszolgáltatása mind a mai napig probléma maradt. És ami a legszembetűnőbb, hogy a közintézményekben nincs helye igazán a kisebbségeknek.

Az SNS Nikolić vezetésével teljes irányvonalat és diskurzust váltott: tompítva a nacionalista felhangokat, hangsúlyozva az EU melletti elkötelezettségét, így komoly esélyekkel indul a következő választásokon. Azonban politikailag érzékeny kérdésekben konszenzus van a DS és az SNS között, nagy különbségek egyelőre még nem körvonalazódnak. Az SNS nagy kérdése, hogy Mladić és Koszovó esetében mik lesznek majd a reakcióik – korántsem stabil párt struktúra, folyamatosan változik.

Mivel az ellenzék is fontos szereplője a demokráciának, sokan úgy vélik, hogy az SNS-nek mind Koszovóval, mind az EU-val való párbeszédben részt kell vennie, és nem csak a kormánykoalíciót alkotó pártoknak.

A politika másik fő jellemzője a személyesedés, a személyekhez kötöttség, legnagyobb tépje így mindig helyi szinten van a választásoknak.

2012-re a következő forgatókönyvek lehetségesek:

1. Nagykoalíció a DS és az SNS között. Mindkét párt a szavazatok 30-30%-át tudja megszerezni. Az ehhez szükséges politikai alkukat a választások előtt már meg kell kötni (miniszterelnöki – elnöki poszt, BiH stabilizálása). Ha a DS követi jelenlegi irányvonalát, akkor esélye van a választásokat megnyerni.

A DSS – Koštunica pártja, erőteljesen radikalizálódik, kevés esélyük lehet az 5%-os küszöböt átugraniuk. Ráadásul többen úgy vélik, hogy a radikális irányvonalnak nincs jövője Szerbiában.

2. SNS-SPS-DSS koalíció szintén lehetséges, ha a kispártok bejutnak.

Feketén-fehéren

Mladić elfogása és kiadatása politikai akaraton múlik, ahogy a Srebrenicáról szóló határozat elfogadása is.

Koszovót illetően a jelenlegi szerb kormány tisztában van a nemzetközi közösség általános megközelítésével – a függetlenség elismerésével – a szerb-koszovói tárgyalások megkezdésére várhatóan 2011 márciusában kerülhet sor. Koszovó kapcsán erős a mitológia és a szimbolizmus, talán ezért is lenne a szimbolikus kézfogásnak a tárgyalások megkezdésekor azonban nagy jelentősége. Továbbá történelmi jelentőségű és hatású a mai szerb társadalom számára, hogy albánok védték a török elől a szerb templomokat, él tehát a közös történelem, él a közös emlékezet.

Az alkotmányt még Koszovó tekintetében is módosítani kell, hiszen a két ország közötti viszonyt nagyon nehéz lesz stabilizálni, ha Szerbia nem ismeri el Koszovót. Az enkláve az Ibar folyótól északra már nem tisztán szerb lakosú: 60%-a csupán, északon pedig 40%. A kérdés, hogy mi legyen az északi résszel, továbbra sem megoldott.

A titkosszolgálatoknál vezetői szinten lezajlottak a reformok, alacsonyabb szinten viszont nem. A szervezett bűnözés még a régi ország alapján működik, az etnikai feszültség itt nem jelentkezik. 2008 óta az új kormány a maffia felszámolását céljával tűzte ki.

A csempészet azonban összbalkáni probléma, a legérzékenyebb pont pedig a forrás kérdése: EU tagállamonból vagy azon kívülről ered a folyamat. Mindenki a másokra mutogat.

Az afgán feketemunkavállalók jelentik jelenleg a legfőbb migrációs problémát (idénymunkásokként jönnek, majd távoznak, narancs-és olívbogyó szedés idején). Magyarország annyiban érintett, hogy menekültek, feketemunkavállalók 2-3 évet is tölthetnek Magyarországon, de legtöbbjük végül a Vajdaságban „ragad”, Szabadka mellett már mecset is épült számukra. Szerbia pedig az EU-tól várja a menekült-probléma megoldását.

Roma-kérdés szintén érzékeny főleg az EU szempontjából: januártól 6000 kérelem érkezett, és a célállomás Svédország. A vízummentesség óta szervezett turizmus épült a romák „utaztatására”, utazási irodák részvételével.

A drog és embercsempészet mellett a legjövedelmezőbb a cigarettacsempészet. Központja Montenegroban van, ugyanakkor mindenki Görögországot tekinti felelősnek.

Vakuk villanófényében

A gazdasági, pénzügyi válság a szerb gazdaságot sem kímélte: a dinár árfolyama ingadozik, magas a munkanélküliség, közel 20%. Azonban a befektetési környezet továbbra is kitűnő, egy meghatározó európai autógyár éppen nemrégiben nyitott új gyártókapacitást. A privatizációban érezhető egyfajta megtorpanás, a létező nagyvállalatok esetében pedig a monopóliumok jellemzőek. Ezek a monopóliumok a politikai hatalomban is részt vesznek, a privatizációval pedig a politika és gazdaság még inkább összefonódott. Voltaképpen egyfajta oligopol struktúra jellemzi a szerb piacot, és ahogy az elvárt a piac mindenki számára nyitott, persze a gyakorlati megvalósulás sokszor más képet mutat. A gazdasági és politikai tevékenység összemosódik, mindez azonban megfoghatatlan, mivel semmilyen dokumentáció sincs. A gazdasági-politikai hatalom összefonódottsága és átjárhatósága aggodalomra adhat okot, a gazdasági oligarchák pedig az egész társadalmat, üzleti, politikai szférát uralják, modern kliensi hierarchiát létrehozva.

A regionális együttműködés és a megbékélés kiemelt jelentőségű a térség számára – jelenleg tízezer ember eltűntként nyilvántartott, sok a menekült és a háborús bűnösök kérdését is mielőbb orvosolni kell. A formálódó EU Duna-stratégia iránt a szerbek is elkötelezettek, érezhető a gazdasági orinotáció is.

Mediatizált világban

A gazdasági krízis érzékenyen érintette a médiát, és a jelenlegi kormányzat sem tudja megfelelően támogatni. A szerb média felület meglehetősen fragmentált: jelenleg több mint 400 médium van a piacon, ebből 5 magán adó, 2 közszolgálati. A média piac ilyen körülmények között vagy összeomlik, vagy több médium fuzionál. A kormányzat a médiát uralja, de nem olyan mértékben, mint Milošević idején. 2008 júniusa óta az elit irányítja, alakítja a médiát, ami akár akadály lehet az EU integrációs folyamatban.

Ugyanakkor a médiának fontos szerepe lehet a Koszovóval való tárgyalások megfelelő tálalásában. Újságírók szerint a nyílt tárgyalásoknak sokkal több pozitív hozadéka lehet, szemben a zárt ajtók mögötti, pletykákra lehetőséget adó változatnak. Ráadásul a közös emberi sorsok, közös élmények jó alapot adnak a dialógus megkezdésére. A szimbolikus események fontosak, és a szimbolizmusnak továbbra is nagy jelentősége van a szerb társadalomban.

Társadalmi láttelel

Az a tétel, hogy a háború és a bombázás Szerbia ellen irányult még mindig erőteljesen él, ráadásul az a diskurzus, hogy a NATO bombázás büntetés volt Szerbia számára összemosódik az EU által diktált szabályokkal. Mindkettő persze negatív konnotációval.

A gazdasági válság rossz formában találta a szerb társadalmat is: a bérek és a nyugdíjak három éve befagyasztottak, elégedetlenség egyre nő, tüntetések követik egymást. A megszorító intézkedések nem túl népszerűek, tekintve, hogy a szerb társadalom öreg, az átlag életkor 42 év. A társadalom kedvezőtlen korfa kialakulásában nagy szerepe volt az elvándorlásnak, a negyvenes éveiben lévő aktívak iskolázottak, képzettek - elhagyták az országot, Kanadába és Új-Zélandra vándoroltak. A megmaradt középosztály gyenge és szűk. A folyamatok nagyjából hasonlóak az 1945 utánihoz, a visszatérések ritkák.

Az 1990-es évek eleji könnyű vízumszerzési mechanizmusai az évtized végére teljesen megnehezült. Milosevic idején inkább egy áldemokratikus rendszer jött létre, melyben kommunizmus tovább élt, és érezhető volt az egyre erősödő jugonosztalgia. A társadalom többsége számára a könnyű és jó életet a külföldi kölcsönök felélése biztosította. Az 1990-es években zajló háború az elszabadult inflációval együtt a teljes összeomlást hozta. Az újjáépítésben nagyok voltak az elvárások, de ekkor már a háború okozta sebek rányomták bélyegét a társadalomra: elvesztett remények, félelmek, az erőszak sokáig jelen voltak a mindennapokban.

Mára a trauma talán nyugvópontra jutott, de még mindig érezhető a társadalomban. A katarzis sem történt meg, inkább csak feledésbe merülnek a borzalmak – sokan nem is emlézenek a bombázásokra, az élet talán erősebbnek bizonyult. Egy általános társadalmi stressz jellemző és ez Dindic meggyilkolásával újra erősödött. Október 5 így vált a demokrácia napjává, mely szimbolikusan is fontos, mély tartalommal bír. A civil társadalom lassan eszmél a Milosevic-i krízisből. A háború utáni trauma egyre oldódik, a fiatalok legtöbbször az EU-ban képzeletileg a vízum liberalizáció ezért oly értékes.

Belgrád lakosságára vonatkozóan nincsenek pontos adatok, a szerb statisztika ebből a szempontból megbízhatatlan. Sok a hivatalos papír, állampolgárság, szavazati jog nélkül tartózkodó, leginkább menekültek, akik a külvárosi régióban telepednek le. A pártokra való szavazás is jól mutatja a lakosság összetételét: belvárosban inkább liberális-demokrata pártok a kedveltek, az agglomerációban pedig inkább a radikálisok. Jellemző az utóbbi körzetekre a középkori szegénység, a társadalomban szélsőségesek a különbségek az alsó és felső tízezer között.

A jelenlegi helyzetben a menekültek nem megfelelő integrációja további instabilitást okozhat, és mindez a radikális pártok szavazóbázisát adhatja. Azonban a pártrendszer is változott: a radikális pártok jelenleg nem tudnák a bejutáshoz szükséges 5%-ot megszerezni.

A menekültek visszafogadása reménytelen küzdelem, házaikba már mások költöztek, megváltozott addigi környezetük. Szerbiában a multikulturalizmus szinte nem él, kevés a vegyes házasság, zárt, patriarchális társadalmi rendszer jellemző. A „multikulturalizmus bája” legfeljebb a vígjátékokban jelenik meg.

Az internet használata nagyon alacsony mértékű, és az alacsony telefontarifák (szintén állami) nem segítik elő az internet és az e-mail használatát, a telefonos kommunikáció a legerjedtebb.

Széleslátószerű

Horvátország és Szerbia közötti kapcsolatok egyre kiegyensúlyozottabbak, és ehhez megvannak az ipari közvetítők is, több megállapodást is aláírt a két fél. A szervezett bűnözésben pedig kiváló az együttműködés a két ország között. A diplomáciában pedig tovább él a szimbolika: Srebrenica és vukovari látogatások.

Törökország egy meghatározó játékos a térségben, és többen úgy látják, hogy Oroszország pedig egyre inkább magára hagyja a Balkánt. Egyik ortodox vallási vezető interjújában kijelentette „Törökország az édesanyánk, várjuk őt vissza, Szerbia csak mostohánk”.

Az Európai Unió tagságig hosszú és nehéz út vezet el. Ráadásul Bulgária és Románia az EU számára is sok tapasztalatot hozott: a benchmarking egyre szigorúbb lesz az újonnan csatlakozók számára. Az EU is változik és a szabályokat ő írja elő.

*

institute@southeast-europe.org
www.southeast-europe.org

© DKE 2010.